

הרחמנו

נשאל נשאלתי ע"י ידי"נ הרא"ה נ"י האם לומר בתפילה ובברכת המזון **רַחֲמֵנוּ**, הַרְחַמְנוּ עם חטף פתח בחית או בניקוד שוא לבדו, כי יש המערערים לומר בשוא פשוט וזה נגד מה שזכור לו ממו"ר ועט"ר הרב יוסף עזרא זליכה שליט"א, ה' ישלח לו רפ"ש בב"א, ואמנם ידידנו הרמ"ז שהיה חזן קבוע אצל הרב, זכור לו שהרב הורה לו לאומרו בשוא לבדו.

תשובתי אליו שלצערי לא קבלתי פתגמא דנא ממו"ר ולהכריע בין השמועות איני כדאי ורק אכתוב את דעתי הענייה כתלמיד לפני רבו שנלע"ד שהניקוד של החית של הרחמן הוא בחטף פתח, וכן נקדו בכל הסידורים שבדקתי, וכן העיר הרב יוסף חיים מזרחי בקונטרס קול יעקב אות קי"ב בקצרה לרוב פשיטותו.

אמנם מילה זו לא מופיעה במדויק במקרא ובבואנו להכריע הדבר נצטרך לדמות מלתא למלתא ממילים דומות ולהעזר בכללי הדקדוק.

ולבאר העניין בכללותו אקדים לך כמה מילים בנוגע לדיני השואים והגרוניות. ידוע הדבר שאותיות הגרוניות מבלבלות את הניקוד,³⁹² ולענייננו שלא יבוא בהם כלל שוא נע לבדו, ואף את השוא הנח אינם סובלים כ"כ³⁹³ כי בהיותם אותיות הגרון לא יספיק להם השוא לבדו כי לא יהיו מבוארים כ"כ במבטא³⁹⁴ ולכן יבואו באחד מן החטפים.³⁹⁵

לדוגמא "נִאֲנַחֲתָה" (א, כא),³⁹⁶ "עַל לַחֲיָה" (א, ב) – שהחית בחטף סגול ולא בשוא נח. והנה ישנם שלושה כללים³⁹⁷ מתי החטף בגרוניות יחזור לשוא³⁹⁸ באמצע המילה³⁹⁹

³⁹² לשון ר' אליהו בחור בשיר העשירי בפרקי שירה.
³⁹³ גם לא יסבלו אותיות הגרון את הדגש וכן את החיריק לפניהם. ונתנו המדקדקים רמז לדבר שהגרוניות לא יקחו שח"ד - ר"ת שוא, חיריק, דגש.
³⁹⁴ לשון שירי דוד דף כ" ע"ב.

³⁹⁵ ונקרא בלשון המדקדקים - להרחיב על אות הגרונית.

³⁹⁶ והנון השניה בקמץ. ולעיל בפסוק ח וביואל א, יח נמצאת האלף מורחבת ממש לסגול והנון השניה בשוא נח.

³⁹⁷ או סימנים, ור"ת נדי"ח - נגינה, דגש וחיריק. וזה רק באמצע המילה, אבל בראשה (באות הראשונה) תמיד ישתנה השוא לחטף. ראה למשל בפרקי שירה ובשירי דוד הנ"ל.

ומילת נח פירושה מלשון נענוע ונדנד (הבנת המקרא דברים יט, ה), ונתנוה סימן לנח דווקא.

³⁹⁸ השוא הנח שתחת אחה"ע כמו יִחְפוֹץ יִחְמוֹד ודומיהם קראו לו במסורת "דגש". מסורת המסורת סוף המאמר השלישי (דף כ"ה ע"ב).

³⁹⁹ כי בתחילת המילה לא יתכן לבוא בשוא לבדו, וע"כ הופך לחטף. וה"ה לכל השואים הנעים שיהפכו

(ראה בהערות הבאות), ושלושתם נמצאים

בפסוק אחד "רַק רָחַב הַזֹּנֶה תַּחֲיָה"⁴⁰⁰

היא וְכָל-אֲשֶׁר אָתָּה בְּפִית כִּי

הַחֲבֵאתָה⁴⁰¹ אֶת-הַמְּלָאכִים אֲשֶׁר

שָׁלַחְנוּ⁴⁰² (יהושע ו, יז), ושלושתם לא

שייכים למילה רַחֲמֵנוּ שאין לפניו לא חיריק ולא טעם, ואין לאחריה דגש.

ואע"פ שלכללים אלו יש יוצאים מן הכלל אין אנו למדים אלא מן הכלל בלבד. מה גם שלא תמצא במקרא מילים בשורש "רחס" מלשון רחמים בחית שוואית כלל.

הרי לנו במושכל ראשון שיש לומר הרחמן בחטף פתח בחית.

בבואנו לדמות מילה זו שהיא תואר לתארים דומים במקרא כדי לחזק את קביעתנו דלעיל, לא נוכל לדמותה למילה "שִׁאֲנָן" שהיא איננה תואר אלא פועל בלשון עבר כפי שפרשוה המפרשים,⁴⁰³ ואין לדמות את ניקוד התואר לניקוד הפועל.⁴⁰⁴ ויתכן לדמותה לתואר רַעַן שבכל המקרא הוא בחטף,⁴⁰⁵

לחטפים, אלא שהמדקדקים לא הזכירו אלא רק את השוא שבראש מילה שהופך לחטף ואת שאר השוואים הנעים כללו בסימן נד"ח לשם הקיצור. כך נ"ל.

⁴⁰⁰ שבא חיריק באות שימושית לפני השוא שבגרוניות. ואם החיריק בא באות לא שימושית כמו "נִאֲצָו" השוא הנע במקורו יהפוך לחטף.

למעשה לא תמצא במקרא שוא פשוט לאחר חיריק בגרוניות אלא רק בשורש היה וחיה (כנראה כדי שלא תבלע את ה"ו של השורש), כי בשאר המקרים ישתנה החיריק באות השימושית לתנועה בגוון החטף. כמו "יעשה".

לפי זה ק"י מדוע נכתב הכלל בלשון זו ולא הוציא מפורשות את נחי עין יוד?

⁴⁰¹ שבא דגש קל אחרי השוא שבגרוניות. וא"ת שכאן ע"כ הוא בשוא נח מפני השוא שאחריו כי לא יבואו שני שוואים רצופים זה אחר זה כי אם כאשר הראשון הוא נח והשני נע. וי"ל שאמנם כן הוא, אלא שמכיוון שלא הביאו כאן המדקדקים את כל השוואים הנעים שהופכים ע"כ לחטף, הכלילו אותם בשאר כללי נדי"ח, כדארמן בהערות הקודמות.

שו"ר בפרקי שירה שם כשציטט (בחלק הביאור) את הפסוק, כתבו בשינוי "כי החביאה" ואם אינו ט"ס הרי שלא התכוונו המדקדקים לפסוק מלא כלשונו, ורצו ס"ה לרמוז את הכללים הנ"ל בפסוק אחד לצורך הזיכרון, אפילו אם בשינוי קל (כמו שמצאנו למשל בסימן התנועות הגדולות "פיתוחי חותם" למרות שהחיריק בפסוקים הוא דווקא חיריק חסר).

⁴⁰² שהנגינה באה לפני השוא שבגרוניות (דהיינו במילים שטעמם מלעיל), שאז קשה לבטא חטף אחריו, כדוגמת "הֶאֱהָלָה", "צִעֲרָה", עיין במאמר בנושא על פרשת לך לך.

⁴⁰³ רד"ק ירמיהו ל, י; שם מח, יא..

⁴⁰⁴ וכ"כ אין להביא ראה גמורה ממילת רחמים שהיא שם עצם ולא תואר.

⁴⁰⁵ מלבד פעם אחת בדניאל (ד, א) שהוא בשוא ואין להביא משם ראה, שקודם כל יש ספרים בהם הוא מנוקד בחטף פתח כמ"ש המנחת-שי שם, ועוד אפשר שהוא בארמית, ויותר מכולם שהוא שונה בניקודו

מאמרים על דקדוק לשון הקודש עם דוגמאות מפרשת השבוע (טייטא)
מגילת איכה

והרד"ק הביאו בשורשים בשורש "רען".
ואפשר גם לדמותה למילה "נְאֶמְךָ" שמופיע
במקרא בחטף סגול.⁴⁰⁶
ולמען האמת מופיעה במקרא מילה דומה
למילה רחמן (ליחיד זכר) והיא "רַחֲמַנִּיּוֹת"
(איכה ד, י) שהיא תואר אלא שהיא בלשון
רבים לנקבות. והיא בחטף פתח בכל
הספרים שלנו וגם מוכח כן מן המנחת שי
שכותב שהיא "בלא מאריך בריש", ואם
היתה החית בשוא לבדו אין מקום לטעות
ולשים מעמיד לפניו. אבל עתה שהיא בחטף
פתח יש מקום לחשוב שיש לעמוד לפניו
כדרך החטפים, קמ"ל המ"ש שכאן א"א
לעמוד מכיוון שיש העמדה בהברה שלאחר
מכן בנוסף לטעם בסוף המילה.
מריש הו"א שאין להביא ראה גמורה
מפסוק זה כי יתכן שאין ללמוד מגוף אחד
לשני. אך נ"ל בס"ד שכמו שְנֶאֱמַר, נְאֶמְךָ
וְנֶאֱמְרִים, וכן רַעֲנָן וְרַעֲנָנִים המופיעים
במקרא, כולם בחטף למרות חילוקי הגופים
(זכר ונקבה, יחיד ורבים), גם רַחֲמָן ילמד
מְרַחֲמֵנוֹת להיות בחטף פתח כמותה. והדין
נותן שכך צריך להיות ע"פ כללי הגרוניות
שהזכרנו לעיל, וכן ניקדו בכל הסידורים. גם
בארמית אומרים "רַחֲמַנָא" בחטף פתח וכן
המנהג נפוץ לומר בסליחות.

משאר המקומות, שכאן הוא נקוד בפתח בסופו ואילו
בשאר המקומות בקמץ.
⁴⁰⁶ ורק פעם אחת בשוא לבדו (שמואל ב ז, טז) ראה
מנחת שי שם, אבל גם הוא בפתח בסוף וכמוהו כשאנן
דלעיל שהוא פועל. מ"מ שאר המקומות בחטף סגול
ובקמץ בסוף, ע"ע בנימוקים שורש רחם ושורש נאם.

